

ZWANEN.

DOOR

Wijlen Dr. G. VENEMA.

De zwaan, die in den regel in den winter ons land bezoekt, is de hoelzwaan (*Cygnus musicus*), die ook wel Deen genoemd wordt. Zij heeft dit met den gewonen, ook in getemden staat levenden zwaan (*Cygnus olor*) alsmede met *Cygnus minor*, met den kraanvogel (*Grus cinerea*) en met de gans (*Anser*) gemeen, dat hare vlucht uit troepen bestaat, die ieder eene V vormen. Bijna altijd bestaan de koppels enkel uit zwanen; soms komen er enkele weenkies (*Anser albifrons*) in voor, wat zeer vreemd is, omdat op het water alle ganzen de zwanen ontwijken. In 1871 des najaars zag ik in een koppel zwanen, die over mijn hoofd voorbijtrokken, vier weenkies, die met de zwanen eene V vormden.

De hoelzwanen komen op den trek in het begin van October en verlaten ons in April.

Zij bezoeken niet alleen de meren, het Buiten-Reitdiep, de Westerswoldse Aa buiten de Statenzijl, en de Rieten van het Wad, waarop sluizen uitloozen, maar bij voorkeur de landen, die met zooveel water zijn bedekt, dat zij haar toelaten te zwemmen; dikwijls blijven zij des nachts daar vertoeven. De ganzen vindt men in den regel op de onbemeste hooilanden en kweldergronden, hetzij deze droog zijn, hetzij met zoo weinig water bedekt, dat ze kunnen staan en niet genoodzaakt zijn te zwemmen; maar de zwanen bezoeken buiten de onbemeste hooilanden gaarne de bouwlanden en bemeste graslanden, als zij zoo hoog met water zijn bedekt, dat het haar toelaat te zwemmen. Men ziet hen nimmer op den drogen grond, omdat het loopen hun te

moeielijk valt. Vriezen de meren dicht, en zijn de met water bedekte landen met een ijskorst overtrokken, dan verlaten zij deze streken. Zij worden dan talrijker aangetroffen op de sleuk buiten en op het Reitdiep binnen de Zoutkamp, maar mogelijk wel dat zij voor woonoord zuidelijker oorden kiezen, naar het Z.W. Bij den eersten dooi komen zij echter weder terug, al is het ijs ook nog in het water; van daar dat hier dikwijls in December en Januari weinig zwanen worden gevonden.

Men vangt de zwanen moeielijk met slagnetten en dan altijd op het water, vooral op het Drentsche diep. Men legt het slagnet dwars over het diep, en dan worden de zwanen zeer voorzichtig naar de plaats waar zich het slagnet bevindt, heen gedreven. Roependen of ganzen worden niet bij het slagnet geplaatst. De springstokken zet men in palen die in den bodem van het diep worden vastgeslagen. De gaffelvormige koppen dezer palen bereiken de oppervlakte van het water niet. Het ondereinde van den springstok beweegt zich om een horizontalen bout, die de gaffelvormige einden van genoemde paal vereenigt.

In 1866 heeft een vogelvanger 16 zwanen gevangen. Een hoelzwaan (*Cygnus musicus*), die minder groot dan onze halftamme zwaan (*Cygnus olor*) is, weegt 11.5 kilogr. Zij worden om de vederen, maar vooral om het pelswerk dat het vel, waarop men het dons laat verblijven, oplevert, voor ongeveer f 4 het stuk verkocht. Men houdt het er voor, dat het vleesch niet eetbaar is. De tegenzin om het te nuttigen zal, evenals de tegenzin tegen het vleesch der tamme zwanen, veel verminderen, nu bij de ongehoorde prijzen die voor dierlijk voedsel moeten worden besteed, paarden worden geslacht en katten worden gedood, om den arme tot voedsel te verstreken.

De meeste zwanen, die ons bezoeken, zijn hoelzwanen (*Cygnus musicus*); de kleine zwaan (*Cygnus minor*) komt zeldzamer voor. Zeer enkel wordt hier de gewone zwaan (*Cygnus olor*) gezien.

Men neemt als stamouders onzer halftamme zwanen den *Cygnus olor* aan, die grooter dan de hoelzwaan (*Cygnus musicus*) is, en die gemakkelijk is te onderkennen aan het knobbeltje boven aan den wortel van den neus, dat evenals de wortel en de punt van den bek eene zwarte kleur heeft, terwijl het overige gedeelte van den bek hoogrood is, zoodra de zwaan volwassen wordt.

De zwaan heeft in haar tammen staat weinig verandering ondergaan; men gelooft echter algemeen dat zijn bek iets minder breed en de knobbel op den neus kleiner dan die van den wilden *Cygnus olor* is. Ik durf

de verzekering niet geven dat die bewering met de waarheid overeenkomt. Zeker is het, dat men de halftamme zwanen in twee standvastige verscheidenheden kan verdeelen, de grijs en de wit geborenen; de eersten nemen altijd eene witte kleur aan als ze een jaar oud zijn. Opmerkelijk is het wel dat de wit geborenen later, als zij volwassen zijn, kleiner blijven dan de grijs geborenen, en dat zonder uitzondering grijs geboren zwanen aan grijze jongen, en wit geboren zwanen aan witte jongen het leven geven. Onze beroemde ornitholoog, de hoogleeraar SCHLEGEL deelt omtrent den *Cygnus olor* mede, dat in een zwanennest soms witte en grijze jongen voorkomen.

Zeer opmerkelijk is het, dat de *Cygnus olor* zelden in ons land op den trek wordt gezien, en dat de hoelzwaan, waarvan onze tamme zwaan niet afkomstig is, integendeel soms talrijk op de zich onder water bevindende landen en in meren en rivieren wordt waargenomen. En toch broedt volgens Prof. SCHLEGEL de hoelzwaan nog in zuidelijker streken dan de wilde zwaan, die ons tamme zwanen heeft geschonken. Zelfs verzekert Baron DROSTE-HULSHOFF, een zeer ijverig en hoogst bekwaam ornitholoog, dat nimmer een *Cygnus olor* in Oost-Friesland is gedood, terwijl de *Cygnus musicus* nu en dan in deze provincie, en enkel een *Cygnus olor* in slagnetten wordt gevangen, — en evenwel is de *Cygnus olor* half getemd bij ons achtergebleven!

Een enkele keer is op het Zuidlaardermeer een strijd tusschen de hoel- en tamme zwanen geleverd. Niet ver van twee tamme zwanen lieten zich vijf hoelzwanen in het Zuidlaardermeer neervallen. Onder een kwaadaardig geblaasijlden, half vliegend, half zwemmend, de tamme naar de wilde zwanen toe, die onder een lang uitgerekt: oe! zich een oogenblik verdedigden, maar toch spoedig in allerijl de vlucht namen.

De zwaan is een fiere vogel. Zijn kromme hals, zijn sneeuw witte kleur, zijn altijd ernstig voorkomen, boezemen onwillekeurig achting in. Het mannetje heeft liefde voor het wijfje; hij neemt er niet meer dan eene, en zorgt mogelijk meer voor haar, dan de man onder ons menschen voor zijne vrouw. Zeker is de huwelijksrouw bij hen grooter dan bij ons.

Tam als de ganzen of eenden worden zij nimmer. Is het water niet bevroren, dan reizen zij soms wel een uur of verder van huis. Ten einde hen te herkennen, geeft de eigenaar hun aan den bek of pooten een merk, of een ijzeren ring met een merkteeken daarop wordt hun om den hals gedaan. Enkelen slechts kunnen vliegen; om hen dit te beletten,

ontneemt men hun als ze jong zijn, het eerste vleugellid, wat men knoeven noemt. Tot loopen zijn ze moeielijk in staat. Men wordt met medelijden vervuld, als men dezen, in het water zoo fieren en krachtigen vogel, op den drogen grond zich zoo slepend ziet voortbewegen. Aan zijne pooten schijnt de kracht te ontbreken, om het zware lichaam zonder buitengewone inspanning te kunnen dragen.

De zwanen wijken, als men dicht bij hen komt, moeielijk en zeer langzaam, soms in het geheel niet. Zij trekken dan de vleugels een weinig op den rug te zamen, en dit schijnt eene voorbereiding tot verdediging of tot aanval te zijn. In hun gewone ernstige houding en drijvende op de watervlakte, zijn hun onversaagde blikken op den wandelaar gericht. Zij geven enkel een geluid dat naar *ok*, zacht uitgesproken, zweemt, en zijn dus bijna stom. Zij schijnen aan geene nieuwsgierigheid, geene vrees, geen angst te denken; zij hebben in hun slavernij hun fierheid behouden.

Heeft de zwaan jongen, dan is hij voor den nieuwsgierigen wandelaar, die hem te dicht nadert, gevaarlijk. Hij draait den hals met het hoofd zeer langzaam heen en weer, en richt beurtelings dan het eene dan het andere oog op den nieuwsgierige, en als hij nu nog hooger de vleugels opzet en een kort blaasachtig geluid laat hooren, verwijder u dan haastig, zoo gij zijn aanval wilt ontwijken.

Geen trek van vertrouwelijikheid wordt bij hen waargenomen, geene gehechtheid aan woning of mensch; hetzij het zomer of winter is, zelfs bij den strengsten vorst, zijn zij in den regel buiten en in het water. Men vindt echter eigenaars van zwanen, die ze tijdens strenge vorst des nachts in de schuur herbergen.

Bedekken zich de grachten, de slooten of kanalen met eene ijslaag, dan kapt de eigenaar een bijt, en ofschoon zij bij open water nimmer worden gevoederd, maar zelve het voeder moeten zoeken, geeft men hun, nadat men ze bij het dichtvriezen van het water naar huis heeft gedreven, als zij des daags of bij nacht in de bijten doorbrengen, krodde, haver of het uitschoonsel van graan.

Zij benadeelen de graangewassen veel minder dan de ganzen. Zijn de graangewassen rijp, dan verwoesten zij soms wel het graan doordat zij het vertrappen maar niet eten, en er zich in nederleggen. Vooral is dit met haver en roode klaver het geval, en wel met haver, omdat haver juist veel in streken wordt verbouwd, waar de meeste zwanen worden gehouden. Het voedsel dat zij gebruiken, vin-

den zij in waterplanten en hare zaden, in insekten, larven en wormen, die in het water leven.

De wijfjes-zwaan begint eerst eieren te leggen als zij den ouderdom van 3 jaren heeft bereikt. Het liefst maakt zij haar nest in eene droge sloot, en dan nog gaarne in het riet. Vindt zij geen sloot of goot, die daarvoor geschikt is, dan vergenoegt zij zich met het nest te bouwen bij een hoop stroo. Bijna nimmer zal zij het open vlakke land voor haar nest kiezen.

Voor het materiëel van het nest bedient zij zich gaarne van riet; is dit niet voorhanden dan vergenoegt zij zich met stroo. Het bekleden van het binnenste deel van het nest met vederen vindt zij niet noodig.

Bij het wijfje valt de legtijd in April; zij broeden op een minder getal eieren dan de gans. Het wijfje legt toch van 4 tot 10 eieren, en onverwijld nadat het nest het eerste ei ontvangt, begint de zwaan te broeden. De eieren hebben meer omvang dan die van de ganzen. Ik woog er een, dat een gewicht had van 0.377 kilogram, waaruit volgt dat 1 kilogram het gewicht uitdrukt van 2.65 zwaneneieren.

Soms legt het wijfje, voor dat zij het nest in gereedheid heeft gebracht, als bij toeval een ei, waarop zij echter niet verkiest te broeden. De eigenaar gelooft, naar mijne meening zeer ten onrechte, dat dit ei niet in het nest dient te worden gebracht, omdat het aan geen jong het leven zal schenken, en een zoodanig ei heb ik ontvangen om er het gewicht van te bepalen. In het broeden wordt het wijfje door het mannetje bijgestaan. Zij wisselen elkander in dien moeielijken en toch voor haar zoo aangename tijd getrouw af. Verlaat het wijfje het nest dan neemt het mannetje hare plaats in. De broeitijd van den zwaan is lang, zeer lang; deze bedraagt tusschen $6\frac{1}{2}$ en 7 weken; die tijd zou voor het wijfje, als de natuur haar alleen met het uitbroeden der eieren had belast, te lang zijn, zonder haar leven in gevaar te brengen of óp te offeren, en daarom wisselt het mannetje haar bij het broeden af. Ik weet echter niet of deze teleologische bespiegeling al dan niet met de waarheid overeenkomt. Dat zij zeer gewaagd is, wil ik gaarne toestemmen. De teleologie is een onzeker gebied, vol nevel, maar waarop ik toch gaarne ronddwaal.

Hebben de jongen de eierschaal verbroken, dan dragen ze de kleuren hunner ouders, toen deze nog niet den ouderdom van een jaar hadden bereikt, zooals ik te voren reeds heb opgegeven. Maar onver-

schillig welke kleur zij bezitten, als zij de eierschaal hebben verbroken, drijft een geheim gevoel, instinkt, of hoe wij de aandrift, die naar veler meening zijn oorsprong in het ruggemerg en niet in de hersenen vindt, mogen noemen, hen aan, zich onverwijld met de ouden in het water te begeven, dat de natuur hun tot verblijf bestemd heeft, en waarin zij hun voedsel moeten zoeken.

De zwanen zijn voor de jongen zeer zorgdragend. Wie ze naar hare schatting te dicht nadert, brengt hen tot woede. Zij vervolgen soms den nieuwsgierige, en wie hunne jongen beleedigt, ontkomt hare wraak niet altijd. Hunne wapens zijn gevaarlijk; meer dan eens is het geschied, dat ze met een vleugelslag den arm van een baldadigen jongen stuk sloegen. Dat men de jonge zwanen dikwijls een vleugellid ontnemt of knoeft, om hun later het vliegen te beletten, is hiervoor reeds opgegeven. Onder de ganzen worden enkelen aangetroffen, die tweemaal 's jaars broeden; de zwanen doen dat nimmer meer dan één keer.

Het wijfje van den zwaan is zeer aan haar nest, waar ze het voorgaand jaar heeft gebroed, gehecht. Wordt ze verkocht, dan gebeurt het wel, dat zij des voorjaars het vroegere nest terug zoekt, zelfs als dit van hare nieuwe verblijfplaats twee ureu verwijderd is. Die oude plaats kan zij, omdat de mensch haar wreedaardig verminkt heeft, niet vliegende bereiken, maar zij kiest de waterwegen en weet die plaats gemakkelijk terug te vinden.

Het geval doet zich wel eens voor, dat de zwaan het nest maakt op den grond van eenen anderen eigenaar. Volgens een oud gebruik, dat nog wel eens opgevolgd wordt, geniet daarvoor de eigenaar van dien grond een jongen zwaan. Hij merkt later het jong, dat hij daarvoor wil ontvangen, en als het sterft heeft hij de aanspraak op schadeloosstelling verloren; soms ontvangt hij, in plaats van een jongen zwaan, 1 gulden.

Men weet tot nog toe den ouderdom niet, dien de zwanen kunnen bereiken. Wel mag men vermoeden, dat zij zeer oud kunnen worden. Zelfs weet men nog niet te schatten tot welken ouderdom de zwaan in staat is eieren te leggen; tot nog toe kan men alleen met zekerheid zeggen dat de oudste zwanen, die er worden gehouden, vooral niet minder in staat zijn dan jongere om eieren te leggen en deze uit te broeden.

Ook de zwaan wordt om het voordeel, dat men van hem trekt, aangekweekt. Geropt worden ze niet, maar naar hare slagpennen,

die vroeger meer waarde hadden dan nu, was men eertijds begeerig.

De jonge zwanen worden des najaars verkocht, en daarvoor wordt wel zeven gulden voor ieder bedongen. Dan worden zij gedood, daarna van al de vederen behalve van het dons beroofd, en daarop van het vel ontdaan, dat bereid wordt en als pelswerk wordt verkocht.

Een jonge zwaan levert 5 hektogram beste veeren op, die wel sterk maar minder zacht dan die van ganzen zijn, en die voor *f* 3 het kilogram worden verkocht.

De zwaan zelf, nadat hij geslacht en van vel en vederen ontdaan is, weegt, als hij grijs geboren is, ongeveer 9 KG. en, als hij wit geboren is, ongeveer 7 KG. Zij hebben dan hunnen vollen wasdom nog niet bereikt, en vandaar dat zij minder gewicht bezitten dan de hoelzwaan (*Cygnus musicus*), die kleiner dan de tamme zwaan is, en die in volwassen staat een gewicht van 11.5 KG. heeft.

Vroeger werd het zwanenvleesch voor niet eetbaar gehouden. Een van het vel ontdane zwaan vond bijna geene koopers en bracht niet meer dan 30 cent op. Nadat de vleeschprijzen tot een vroeger ongekende hoogte zijn gestegen, heett zich de prijs van het zwanenvleesch in die mate verhoogd, dat thans *f* 1 wordt bedongen. Hier moge de mededeeling op hare plaats zijn, hoe het vleesch van den zwaan bereid dient te worden, als het een smakelijk voedsel zal worden genoemd. Men snijdt van het vleesch al het vet, dat een niet aangename smaak heeft, af, verdeelt dan de zwaan in stukken, en kookt het vleesch in een ketel, dien men open houdt, om de wildsche damp te doen ontwijken. Is het gaar, dan neemt men het vleesch van de beenderen af en braadt het in reuzel of nog beter in boter. Ik heb van iemand de mededeeling ontvangen, dat dan het gebraden vleesch van een zwaan dat van de gans in smakelijkheid overtreft.

Vele zwanen worden in de provincie Groningen niet gehouden. De wetten, — waarin men zeer dikwijls oude woorden aantreft, die erfelijk zijn, omdat de eene wet de moeder der volgende is, wanneer geene geweldige omkeering breekt met vroegere instellingen, — bestempelen den houder van zwanen, als hij de bescherming der wet wil genieten, met den naam van "eigenaar van eene zwanendrift."

Om eigenaar eener zwanendrift te worden, is, zonderling genoeg, de toestemming des konings noodig. De eigenaar geniet dan de bescherming der wet, maar is verplicht de zwanen te merken met een teeken, dat hij bij de jaarlijksche registratie moet aangeven. Die bescherming

bestaat hierin, dat niemand de zwanen binnen den kring der drift mag schieten, vangen of op eene andere wijze dooden, geene eieren van die zwanen mag rapen of broedende zwanen mag verstoren. Aan den voet van het koningschap, dat naar boven veel van zijne glorie, van zijne attributen en versierselen heeft moeten verliezen, plaatst men zwanen, eenden en wilde duiven, en belast die hooge macht met de zorg voor de welvaart dezer dieren. O toekomst! die wij niet zullen beleven, wat zal het koningschap worden? Zal het zijn als de boom, die van zijn bloemen, bladeren en takken beroofd, wegwijnt en sterft, zijn voet ziet bedekken met veenmos en paddestoelen, die hem zoo verteren en krachteloos maken, dat een zachte wind hem zelfs omwerpt, om onder de lager groeiende planten te worden begraven? Mij althans doet het telkens leed, als ik in de wetten vind, dat de koninklijke macht moet worden ingeroepen voor bewilligingen en beslissingen, die men veilig aan gemeentebesturen had kunnen opdragen. Voor dat de koning vergunning tot het houden van een zwanendrift verleent, wordt de bewilliging van de eigenaren der betrokken gronden gevorderd en moeten Ged. Staten worden gehoord, die in deze provincie gunstig adviseeren als de verzoeker 30 hektaren land bezit. Is de verzoeker alzo eigenaar van een zwanendrift geworden, dan is hij verplicht, gelijk boven gezegd is, de zwanen te merken, jaarlijks van den Commissaris des konings registratie van dat recht te verzoeken, bij gebreke waarvan het recht, voor het jaar waarin hij in verzuim is gebleven, is geschorst, en hij in dat jaar geene zwanen mag houden. Is hij gerechtigd tot het houden van zwanen, dan mag hij alleen zwanen in zijne drift schieten.

Maar voor het akelige genot om een tammen zwaan te schieten, om zich te verlustigen in zijnen doodstrijd, worden de zwanen niet gehouden, zooals hiervoor reeds is medegedeeld. Er mag een enkel eigenaar zijn, die uit verveling wreedaardiger dan een beul wordt, de boosaardige lust gevoelt om zwanen te kweeken, ten einde ze een voor een eerst half dood, dan dood te schieten, — de wet had er niet van moeten spreken. Wie toch mijne hoenders, ganzen of eenden doodt, is strafbaar, en hiermede had men zwanen gelijk moeten stellen.

Tot welk een omhaal is men niet verplicht, welke vormen moeten niet worden opgevolgd ter verkrijging van het recht tot het houden zelfs van een paar zwanen. En welk nut vloeit hieruit voort? Het kan zijn dat mijn bevattingsvermogen niet tot de rechte hoogte kan klim-

men, maar in de lage sphaer, waarin ik mij bevind, zie ik geen nut in de bepaling om het recht tot het houden van zwanen te moeten verzoeken.

De zwaan is voor den landbouw geen nadeelige vogel, veel minder dan de gans, en tot het houden van ganzen is ieder gerechtigd, zelfs zoo hij geen grond bezit. Veroorzaken ganzen, zwanen, hoenders, enz. nadeel aan de gewassen van mijnen buurman, dan verplicht de wet mij tot schadevergoeding. De tegenwoordige wet heeft de bepaling over de zwanendrift uit een vroegere geput, deze uit een nog oudere, en hierin licht mijns inziens de oorzaak, waarom men te dien opzichte de rechten van zwanendriften heeft laten voortduren. Zeer is het te hopen, dat bij eene herziening der wet op de jacht en visscherij veel van wat thans in de wet is te vinden yervallen zal, en dat men zal nalaten om van zwanendriften te spreken.

Zwanendriften worden in deze provincie (Groningen) gevonden in de volgende gemeenten, tot een getal in onderstaande tabel vermeld.

Gemeenten waar in 1868 zwanendriften werden gevonden.	Getal zwa- nendriften in 1868.
Bedum	13
Ten Boer.	7
Baflo	3
Uithuizen	3
Warffum	2
Middelstum.	2
Zuidhorn	2
Kantens.	1
Lees.	1
Midwolde.	1
Stedum.	1
Slochteren	1
Scheemda	1
Uithuizermeeden.	1
Winsum	1
Totaal	40

Wat de nauwkeurigheid der bovenstaande opgaven aangaat, kan men die, welke tot het getal zwanendriften betrekking hebben, vertrou-

wen. Zij zijn getrokken uit het aan het provinciaal gouvernement gehouden register van geregistreerde rechten. Het getal zwanenhuurders is echter grooter. Wel genieten zij niet de bescherming, die de wet aan de houders van zwanendriften toekent, maar men hoort nimmer dat ook in dit geval de zwanen worden verjaagd, in haar broeden gestoord of gedood.

Op de vraag of het getal zwanendriften af dan toeneemt, moet ik, als ik dit met cijfers zou aantonen, het antwoord schuldig blijven. Van geloofwaardige personen heb ik meer dan eens de verzekering ontvangen, dat het evenals dat van de ganzen afneemt.